

علوم و تفسیر قرآن

تدریس و تألیف: رضا مرادی سحر

ویژه داوطلبان آزمون‌های استخدامی

سرشناسه: مرادی سحر، رضا، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور: علوم و تفسیر قرآن: تدوین و تألیف: رضا مرادی سحر
مشخصات نشر: تهران، آرسا، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری: ۱۷۶ ص
شابک: ۰-۱۵-۶۱۱۰-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع: قرآن - علوم قرآنی
موضوع: قرآن - علوم قرآنی - آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی)
موضوع: قرآن - بررسی و شناخت
موضوع: تفسیر - فن
رده بندی شنگر: ۱۳۹۷ ع ۴۸/۵/۶۹ BP
رده بندی دربی: ۲۹۷/۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۷۰۶۷۳

انتشارات: آرسا
مچاپ اول: سال ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
ناظر فنی: مینا یوسف‌خانی
صفحه آرائی: الهام پیدائی
قیمت: ۱۷۰۰۰۰ ریال
شابک: ۰-۱۵-۶۱۱۰-۶۲۲-۹۷۸

آدرس: تهران - میدان فاطمی - ابتدای خیابان جوبار، پلاک ۵۲
تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۵۹۴۴۷

کلیه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. هرگونه عرضه و یا پخش کتاب به صورت (تصویری، الکترونیکی، نوشتاری) کلاً یا جزاً بدون اجازه ناشر ممنوع و موجب پیگرد قانونی قرار می‌گیرد.

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۱	اهمیت و ضرورت علوم قرآنی
۱۲	اهمیت تفسیر قرآن کریم
۱۵	فصل اول:
۱۵	پدیده وحی
۱۷	اهمیت وحی
۱۷	وحی در لغت
۱۸	وحی در اصطلاح
۱۸	وحی در قرآن
۲۰	اقسام وحی رسالی
۲۱	سؤالات فصل اول
۲۶	پاسخنامه تشریحی فصل اول
۲۷	فصل دوم:
۲۷	نزول قرآن
۲۹	آغاز نزول
۳۰	مدت نزول
۳۱	اسباب نزول
۳۲	سبب نزول یا شأن نزول
۳۳	اولین آیه و سوره
۳۳	آخرین آیه و سوره
۳۵	سؤالات فصل دوم
۴۳	پاسخنامه تشریحی فصل دوم
۴۵	فصل سوم:
۴۵	سوره‌های مکی و مدنی و فواید شناخت آن‌ها

۴۸.....	معیار و ملاک تشخیص سوره‌های مکی و مدنی.....
۵۰.....	سؤالات فصل سوم.....
۵۴.....	پاسخنامه تشریحی فصل سوم.....
۵۵.....	فصل چهارم.....
۵۵.....	نسخ در قرآن.....
۵۷.....	اهمیت بحث از نسخ.....
۵۷.....	تعریف نسخ.....
۵۸.....	شرایط نسخ.....
۶۰.....	حقیقت نسخ.....
۶۰.....	انواء منتهیه نسخ در قرآن.....
۶۱.....	سؤالات فصل چهارم.....
۶۹.....	پاسخنامه تشریحی فصل چهارم.....
۷۱.....	فصل پنجم.....
۷۱.....	محکم و متشابه.....
۷۳.....	متشابهات در قرآن.....
۷۳.....	احکام و تشابه.....
۷۴.....	احکام در قرآن.....
۷۸.....	تشابه شائی نوعی.....
۷۸.....	تشابه اصلی و عرضی.....
۸۰.....	سؤالات فصل پنجم.....
۸۸.....	پاسخنامه تشریحی فصل پنجم.....
۸۹.....	فصل ششم.....
۸۹.....	تفسیر و تأویل.....
۹۱.....	از لحاظ لغوی و اصطلاحی.....
۹۲.....	حروف مقطعه.....
۹۲.....	نظریه‌های مختلف درباره حروف مقطعه.....
۹۴.....	سؤالات فصل ششم.....
۹۸.....	پاسخنامه تشریحی فصل ششم.....
۹۹.....	فصل هفتم.....

۹۹.....	اعجاز قرآن.....
۱۰۱.....	اعجاز در لغت و اصطلاح.....
۱۰۲.....	پیشینه بحث.....
۱۰۳.....	شرایط معجزه.....
۱۰۵.....	معجزه یک ضرورت دفاعی.....
۱۰۶.....	تشخیص اعجاز.....
۱۰۶.....	وجوه اعجاز قرآن.....
۱۰۷.....	مسأله صرفه.....
۱۰۹.....	اعجاز قرآن از نظر معارف عقلی و فلسفی.....
۱۰۹.....	قرآن و پیامبر امت.....
۱۱۰.....	اعجاز در هم‌هنگی قرآن.....
۱۱۰.....	اعجاز قرآن در تشریع و قایل‌گذاری.....
۱۱۰.....	اعتدال در قرآن.....
۱۱۱.....	قانون برابری و ملاک برتری در قرآن.....
۱۱۱.....	اخبار غیبی در قرآن.....
۱۱۳.....	قانون تلقیح در قرآن.....
۱۱۳.....	قاره‌های ناشناخته در قرآن.....
۱۱۳.....	کرویت زمین در قرآن.....
۱۱۴.....	آیا فهم اعجاز قرآن همگانی است؟.....
۱۱۵.....	آیا قرآن قابل معارضه است.....
۱۱۵.....	آیا قرآن با کتب آسمانی پیشین مخالفت دارد.....
۱۱۶.....	آیا اعجاز قرآن قابل نقض است؟.....
۱۱۶.....	علل انصراف از معارضه با قرآن.....
۱۱۷.....	تناسب تدوین قرآن با اعجاز آن.....
۱۱۸.....	امتیازات پیامبر اسلام بر معجزات دیگر پیامبران.....
۱۱۹.....	معجزات اقتراح‌ی.....
۱۱۹.....	تحدی قرآن.....
۱۲۰.....	مراحل تحدی.....
۱۲۱.....	ابعاد اعجاز.....

۱۲۱	۱- اعجاز بیانی
۱۲۲	۲- اعجاز علمی
۱۲۲	نمونه‌هایی از اشارات علمی
۱۲۲	رتق و فتق آسمان‌ها و زمین
۱۲۲	۲- اعجاز تشریعی
۱۲۳	معارف و احکام
۱۲۳	صفات جمال و جلال الهی
۱۲۳	قداست مقام انبیا
۱۲۳	جامعیت احکام اسلامی
۱۲۳	دفع شبهه تحریف
۱۲۳	تحریف در لغت
۱۲۴	تحریف در اصطلاح
۱۲۵	موارد استعمال تحریف از قول البیان
۱۲۸	دلایل نفی تحریف
۱۲۸	۱- گواهی تاریخ
۱۲۸	۲- ضرورت تواتر قرآن
۱۲۸	۳- مسأله اعجاز قرآن
۱۲۸	۴- ضمانت الهی
۱۲۹	۵- عرضه روایات بر قرآن
۱۲۹	۶- نصوص اهل بیت
۱۲۹	منشأ قول به تحریف
۱۲۹	روایات اهل سنت
۱۳۰	سؤالات فصل هفتم
۱۴۴	پاسخنامه تشریحی فصل هفتم
۱۴۷	فصل هشتم
۱۴۷	مباحث تفسیر
۱۴۹	لوط و مقام ولایت و نبوت
۱۴۹	تمثیل یونس
۱۵۰	دعای زکریای نبی

۱۵۱	مجادله مشرکین و اغوای شیطان
۱۵۱	خلقت انسان و قیامت
۱۵۲	عیب جویی و مسخره کردن یکدیگر
۱۵۳	حکم خدا در مورد پیروان ادیان مختلف
۱۵۵	گروههای بهشتی
۱۵۵	مناسک حج
۱۵۶	نزدیکی روز حساب
۱۵۶	پاسخ به احتجاج کفار در نفی نبوت
۱۵۷	سبقت گیرندگان در دنیا و آخرت
۱۵۸	شک در آمدن قیامت
۱۵۸	رویگردانی مشرکین از حق و چشیدن عذاب الهی
۱۵۹	دعوت به حج
۱۵۹	قربانی حج
۱۶۰	اوضاع انسانها حین قیامت
۱۶۰	پرستش خدا
۱۶۱	تعظیم شعائر الهی
۱۶۱	جدال با خداوند بدون علم
۱۶۲	متنعم شدن و فراموشی
۱۶۳	سؤالات فصل هشتم
۱۷۶	پاسخنامه تشریحی فصل هشتم

اهمیت و ضرورت علوم قرآنی

علوم قرآنی اصطلاحی است درباره مسایلی مرتبط با شناخت قرآن و شؤون مختلف آن. فرق میان علوم قرآنی و معارف قرآنی آن است که علوم قرآنی بحثی بیرونی است و به درون و محتوای قرآن از جنبه تفسیری کاری ندارد، اما معارف قرآنی کاملاً با مطالب درونی قرآن و محتوای آن سر و کار داشته و یک نوع تفسیر موضوعی به شمار می‌رود.

معارف قرآنی یا تفسیر موضوعی، مسایل مطرح شده در قرآن را از حیث محتوایی بررسی می‌کند. بدین ترتیب که آیات مربوط به یک موضوع را از سراسر قرآن در یک جا گرد آورده و در مورد آن چه که از آن موضوع تا به دست می‌آید سخن می‌گوید، مشروط بر آن که از محدوده دلالت قرآنی فراتر نرود. هر چه در تفسیر موضوعی گاه ضرورت دارد به شواهد عقلی و نقلی دیگری نیز استشهد شود، این بحث کاملاً قرآنی است و تنها از دیدگاه قرآن مورد بررسی قرار می‌گیرد. این مطلب بدین جهت اهمیت دارد که بحث‌هایی را که جنبه معارف اسلامی دارند و احیاناً در کنار دلایل عقلی و نقلی به آیات قرآن نیز استناد می‌کنند، از معارف قرآنی یا تفسیر موضوعی قرآن جدا شود.

علوم قرآنی بحث‌های مقدماتی برای شناخت قرآن و پی بردن به شؤون مختلف آن است. در علوم قرآنی مباحثی چون وحی و نزول قرآن، مدت و ترتیب نزول اسباب النزول، حجیت و عدم تحریف قرآن، مسأله نسخ در قرآن، پیدایش متشابهات در قرآن، اعجاز قرآن و ... مطرح می‌باشد. از این جهت علوم را به صیغه جمع گفته‌اند که هر یک از این مسایل در چارچوب خود استقلال دارد و علمی جدا شناخته می‌شود و غالباً ارتباط تنگاتنگی میان این مسایل وجود ندارد. لذا میان مسایل علوم قرآنی نوعاً یک نظم طبیعی برقرار نیست تا رعایت ترتیب میان آن‌ها ضروری گردد، لذا هر مسأله جدا از مسایل دیگر قابل بحث و بررسی است. ضرورت بحث در علوم قرآنی از آن جهت است که تا قرآن کاملاً شناخته نشود و ثابت نگردد که کلام الهی است، پی‌جور شدن محتوای آن موردی ندارد. برای رسیدن به نص اصلی که بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم نازل شده، باید روشن کرد که آیا تمامی قرائت‌ها یا برخی از آن‌ها است که ما را به آن نص هدایت می‌کند؟ همچنین در مسأله نسخ،

تشخیص آیه منسوخ از ناسخ یک ضرورت اولی است. البته نسخ به معنای اعم که شامل تخصیص و تقید نیز می باشد، چنان که در کلام پیشینیان نیز آمده است. همچنین است مسأله متشابهات در قرآن که بدون تشخیص این جهت در آیات، استنباط احکام و استفاده از مفاهیم عالیه قرآن به درستی ممکن نیست و هر یک از مسایل علوم قرآنی در جای خود، نقش مهمی در بهره گیری از محتوای قرآن ایفا می کند. برخی از این مسایل، از مبادی صورتیه و برخی از مبادی تصدیقیه به شمار می روند.

اهمیت تفسیر قرآن کریم

اگر چه قرآن کریم به زبان عربی مُبینُ فرود آمده است، و کسی که با زبان عربی آشنا باشد ظاهر آن را انهمیده، توان درک کلیات احکام آن را خواهد داشت، اما چون باطن آن ژرف است، بدون انجیث و ورز، آناهانه، و پرسش از مفسران حقیقی نمی توان به معانی بعضی از آیات و سوره های آن دست یافت. این نیاز از زمان رسول خدا ص با سؤالاتی که از آن حضرت پرسیده اند آغاز گردیده و تا به امروز ادامه پیدا کرده است. وجود حدود پانصد آیه در باره احکام شرعی و قوانین عملی، نیازمندی از این نیازمندی است. زمانی که خداوند متعال قرآن را تَبِیْناً لِّکُلِّ شَیْءٍ، هُدًى وَ رَحْمَةً لِّاُوْمِنِیْنَ وَ بَیْناً لِلنَّاسِ نامید، اندیشه اندیشمندان را به خود جلب کرد، و آنها نیز برای دستیابی به این هدف والا به تفسیر و تبیین قرآن کریم پرداختند؛ این امر موجب تقویت بهره مندی و برداشت صحیح مردم از این متن مقدس شد. معصومین ع و صحابه برای تفسیر قرآن کریم تَنْزِیْلَ وَاِلَآیَ قَائِلِ شده اند. علی ع هنگامی که قصد معرفی شخصیت بارز جابر بن عبد الله انصاری را داشت، به میزان آگاهی وی از تفسیر اشاره فرمود، مردی به آن حضرت گفت: فدایت شوم، چرا شما جابر را به عالم بودن وصف می کنید؟ امام در پاسخ فرمود: جابر تفسیر این آیه شریفه اِنَّ اِلَآیَ رَضَ عَلَیْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّکَ اِلَیْ مَعَادٍ می داند. ابن عباس درباره اهمیت تفسیر قرآن کریم در زبان رسول خدا ص گزارش می کند: مردی از رسول خدا پرسید: کدام علم قرآن بهتر است؟ پیامبر فرمود: عربیت آن و آن را در شعر بیابید، و سپس فرمود: قرآن را درست و واضح اظهار کنید از نظر قرائت، مخارج و تلفظ حروف و کلمات و معانی واژه های غریب آن را پیدا کنید، خدا دوست دارد که معانی قرآن کریم روشن شود. و ابن عباس در جای دیگر گفته است: کسی که قرآن را می خواند و تفسیر آن را نمی داند، مانند عرب بادیه نشینی می ماند که با خودش شعر زمزمه می کند. مجاهد می گوید: محبوبترین مخلوق نزد خدای تعالی کسی است که به آنچه که

خداوند نازل کرده است، آگاهتر باشد. بنابر این تفسیر قرآن کریم دارای اهمیت ویژه‌ای بوده و امروز اهمیت دو چندان یافته است، زیرا: اولاً: از نظر زمانی با صدر اسلام فاصله زیادی پدید آمده است. و فهم قرآن کریم بدون آگاهی از تفسیر آن دشوار می‌نماید. ثانیاً: زبان عربی در قرون متمادی دچار اختلاط و امتزاجهای زیادی گشته، و این گذشت زمان، موجبات دشواری فهم جمله‌ها، ترکیبات و واژه‌های قرآن کریم را فراهم آورده است. ثالثاً: نیاز انسانهای امروزی- با وجود در اختیار داشتن تمامی ابزارهای اطلاع رسانی- به فهم نوی قرآن کریم، باعث افزون شدن اهمیت علم تفسیر نیز گردیده است. یکی از دانشمندان در این باره گفته است: زمانی که قرآن کریم بر پیامبر فرود آمد، چون عربها تغییر نیافته بودند و فطرت آنها نیز سالم بود، لذا فهمیدن قرآن کریم برای آنها دشوار نبود. علاوه بر آن آنها هر سؤالی که درباره آیت قرآنی به ذهنشان می‌رسید آن را از پیامبر می‌پرسیدند و پاسخ را دریافت می‌کردند... اما بعد از آنکه عربها با دیگران اختلاط و امتزاج پیدا کردند؛ و غیر عربها به دین اسلام گرویدند... اهمیت تفسیر بیشتر شد، زیرا برگرداندن الفاظ قرآن کریم به فضایی که در آن نازل شده است و شناخت نکات دقیق الفاظ آن و ... کار بسیار دشواری است، و همه این موارد در ارتباط با علم تفسیر است. در نتیجه باید گفت که علم تفسیر در هر زمانی دارای اهمیت خاص خویش است، و این اهمیت از جهات زیر قابل توجه است:

الف- موضوع

موضوع تفسیر، سخن خداوند سبحان است؛ سخن بی بدلی که سرچشمه هر حکمتی و در برگیرنده هر معرفتی است. سخنی که برای هدایت همگان تراز است و از نظر وسعت حوزه نیاز به رهنمود، جهان شمول است؛ گفتاری که در برگیرنده اخبار داشتگان و اطلاعات آیندگان است؛ سخنی که بر خلاف تمام سخنان پیین می‌بایست جاودان بماند، و شرط جاودانی آن، در ثبت و ضبط دقیق آن بود و بدین جهت بود که پیش از همان آغاز مسلمانان را به قرائت و کتابت آن امر کرد و نظارت جدی بر حفظ قرائت و کدیت قرآن کریم اعمال نمود. قرآن کریمی که رسول خدا درباره آن فرمود: فضل القرآن علی سائر الکلام کفضل الله علی سائر خلقه یعنی: برتری قرآن بر سایر سخنان همانند برتری خداوند است بر بندگان. و در جای دیگر فرموده است: فاذا التبت علیکم الفتن کقطع اللیل المظلم فعلیکم بالقرآن یعنی: هر گاه فتنه‌ها همانند پاره‌ای شب تاریک شما را در بر گرفت بر شما باد که به قرآن چنگ زنید.

ب- هدف

یکی از جنبه‌هایی که اهمیت یک علم را به وسیله آن می‌توان به دست آورد، هدف آن علم است. قرآن کریم از یک طرف خود را به عنوان قول ثقیل می‌ستاید و از طرف دیگر سلسله کوهها را در پیشگاه خویش خاضع، خاشع و متلاشی می‌داند، و همچنین همگان را اعم از جن و انس به مبارزه می‌خواند، و در نهایت ناتوانی آنان را برای همیشه زمان در این پیکار اعجاز آمیز به طور قطعی اعلام می‌نماید، و از همه اینها مهمتر اینکه، علوم و معارف ویژه‌ای مانند: توحید، نبوت، معاد، روح، قضا و قدر، سیاست، اقتصاد، فرهنگ و ... را ارائه می‌کند که بدون شرح توضیح، تبیین و تفسیر، درک عمومی آنها میسر نیست، بنابر این هدف مفسر، تبیین و رسانی چنین مواردی است، و این، عالی‌ترین هدف برای یک انسان کمال یافته است.

ج- نیاز

قرآن کریم در برگرداندن انسان به اهل زندگی بشر است، این قانون تمام جنبه‌های زندگانی انسان را در بر می‌گیرد، و سعادت و خوشبختی جامعه انسانی را ضمانت می‌نماید. آلودگی می‌نویسد: نیاز به علم تفسیر به این دلیل است که احکام شرعی محور ابدی خوشبختی است، و فهم این احکام منوط به فهم قرآن است، آری این است که در برگرداندن این احکام است، لذا به این دلیل و به دلیل این که قرآن ریسال محکم و هادی صراط مستقیم است، موضوع علم تفسیر قرار گرفته است. دکتر غازی عنایت نوشته است: علم تفسیر اجل علوم است. غنی‌ترین علوم از نظر دلالت، شریفترین آنها از نظر معنای، والاترین آنها از نظر شمول است. به وسیله آن به نظم موجود در قرآن پی می‌بریم، و با علم تفسیر به مذاقه در محتوای قرآن می‌پردازیم ... به وسیله تفسیر، احاطه به قرآن کریم ممکن است و با آن می‌توان مسائل مبهم و پیچیده قرآن کریم را تبیین نمود. بنابر این تفسیر از رموز عارفانه به شمار می‌رود که نیاز به آن از ضروریات زندگی هر فرد است. زیرا خوشبختی حقیقی انسان و جامعه انسانی نیازمند به علوم الهی و شرعی است، و ریشه تمام علوم الهی و شرعی در قرآن کریم است، محتوای قرآن کریم نیز به وسیله تفسیر برای مردم روشن می‌گردد.